

▣ Leo Ågrenin *Kungsådern* ja *När gudarna*
dör aikalaiskritiikin valossa

—

Marita Hietasaari

S
—

uomenruotsalainen Leo Ågren (Uusikaarlepyy 1928–Tukholma 1984) kirjoitti uransa aikana kahdeksan teosta, joista suurin osa ilmestyi vuosina 1954–1962. Teoksista kirjoitettiin kritiikkejä niin Suomessa kuin Ruotsissa, ja Ågrenia pidetään yhtenä tärkeimmistä 1950-luvun pohjalaisista kirjailijoista (ks. esim. Willner 1988, 46; Ekman 2000b, 246). Michel Ekman (2000b, 246–247) näkee hänet monipuolisena, rajoja ylittävänä kirjailijana ja Tuva Korsström (2013, 110–114) suurena lupauksena, jonka teokset saivat kiitosta, mutta jolta kriitikot odottivat kaivattua ”suurta suomenruotsalaista romaania”. Ågrenin vaikutus näkyy yhä esimerkiksi Kjell Westön ja Lars Sundin romaaneissa. Tästä huolimatta Ågren on vähän tutkittu ja suurelle yleisölle tuntematon kirjailija.¹

Ågrenin päätyönä pidetään Kungsåder-trilogiaa, jossa seurataan varakkaan ja köyhän suvun kamppailua uudistilasta ruotsinkielisellä Pohjanmaalla 1700-luvun alusta 1900-luvun puoliväliin. Tarkastelen tässä artikkelissa trilogian 1700-luvulle sijoittuvia osia *Kungsådern* (1957, ”Valtaväylä”) ja *När gudarna dör* (1959, ”Kun jumalat kuolevat”) aikalaiskritiikin valossa. Nämä teokset muodostavat kokonaisuuden niin ajallisesti kuin sisällöllisesti, kun taas kolmas osa *Fädrens blod* (1961, ”Isien veri”) sijoittuu sisällissodan aikaan ja ansaitsee oman tutkimuksensa.

Teoksia tulkitaan ja arvioidaan aina suhteessa kirjallisuudenlajiin ja aikaisempaan kirjallisuuteen, eikä uutta luovia teoksia osata aina arvioida julkaisuuhetkellä niiden ansaitsemalla tavalla (Korhonen 2012, 64–65). Kritiikkejä tutkimalla voi tarkastella yksittäisen kirjailijan, teoksen, julkaisun tai genren vastaanottoa. Tutkimalla, mitä vertailukohteita kriitikot nostavat esiin, voidaan selvittää teoksen kirjallinen viitekehys eli se, mihin traditioon kriitikot teoksen asettavat. (Svedjedal 2009, 170–171.) Kiinnitänkin analyysissäni huomiota siihen, miten kriitikot sijoittavat kirjailijan ja teokset kirjallisuuden kentälle. Millaisia edelläkävijöitä ja vertailukohteita kriitikot mainitsevat? Miten kriitikot tulkitsevat näitä 1700-luvulle sijoittuvia historiallisia romaaneja? Juhani Niemen (1995, 16) mukaan sodanjälkeistä kulttuurielämää hallitsivat kriitikot. Kirjallisuuskritiikkejä ilmestyi 1950-luvulla runsaasti niin paikallislehdissä kuin valtakunnallisissa lehdissä. Kriitikoiden aktiivisuudesta kertovat monet kirjasodat ja pienemmät debatit, joita kyseisellä vuosikymmenellä käytiin (esim. Niemi 1995, 17–22, passim). Leo Ågren oli aktiivinen keskustelija, joka artikkeleillaan otti kantaa niin yhteiskunnallisiin kuin kulttuurisiin aiheisiin, ja hänen kirjailijanuralleen osui useampia kiistakysymyksiä, joihin palaan analyysissä.

Kungsådernin ilmestyessä 1957 Ågren tunnettiin kirjailijana, joka kriitikoiden mielestä oli tarttunut tärkeään ja vähän käsiteltyyn aiheeseen kuvaamalla Pohjanmaan maalaisköyhälistön asemaa ilman aiempien maaseuturomaanien romanttista ihannointia (esim. Bondestam 1954). Osin omaelämäkerralliset romaanit *Hunger i skördetid* (1954, ”Nälkää sadonkorjuuajaksi”) ja *Motsols* (1955, ”Vastapäivään”) olivat saaneet hyvän vastaanoton ja näkyvyyttä myös valtakun-

nallisissa lehdissä: mainittakoon, että Eino E. Suolahti kirjoitti molemmista myönteiset arviot *Valvojaan* (1955a, 1955b). Ågrenissa nähtiin ensimmäinen suomenruotsalainen työläiskirjailija, jonka tyyllillisinä ja sisällöllisinä esikuvina mainittiin ruotsalaiset proletaarikirjailijat Ivar Lo-Johansson, Dan Andersson, Harry Martinson, Vilhelm Moberg ja Jan Fridegård, erityisesti tämän Lars Hård-sarja (esim. Torvalds 1954; Ågren, G. 1983a, 13).

Ågren oli jo esikoisellaan ladannut suuret odotukset kirjailijauralleen. *Västra Nylandin* Frank Jernström (1955) tekee *Motsols*-romaanin arviossaan ”Besvärande förväntningar” pilaa kriitikoiden innosta luokitella kirjailija ja etsiä tälle esikuvia. Ennakko-odotukset tai paremminkin ennakkoluulot ovat kaatuneet Ågren-paran niskaan ansaitsemattoman raskaasti:

Äntligen har vi fått vår bygdeförfattare, menade de som anser att vi behöver en bygdeförfattare. Och här har vi vår proletärförfattare sa andra som ansåg att även Svenskfinland äger hålla sig med en dylik. Författaren som togs emot på detta vis heter Leo Ågren och jag vill strax säga att jag tycker synd om honom. [-] Förväntningarna-fördomarna har ramlat över den arme Ågren med oförtjänt tyngd. Han är redan utnämnd till 1. bygdeförfattare, 2. proletärförfattare, 3. österbottnisk författare, 4 Svenskbygdens löfte. (Jernström 1955.)

Ågren oli nyt jo nimetty seutukirjailijaksi, työläiskirjailijaksi, pohjalaiseksi kirjailijaksi ja ruotsalaiseudun lupaukseksi. Jenströmin purkaus kuvaa hyvin Ågreniin kohdistettuja odotuksia, jotka vain kasvoivat jokaisen teoksen myötä, kuten seuraavista luvuista käy ilmi. Toisaalta Ågrenin voi sanoa itse ohjanneen lukijoiden tulkintoja ja odotuksia kertomalla avoimesti esikuvistaan ja suunnitelmistaan. Ekmanin (2000b, 246) mukaan tämä oli osasyy siihen, että Ågrenin seuraavan kirjan odotettiin aina olevan kaivattu mestariteos, jonka mieluiten piti olla laaja realistinen romaani.

Merete Mazzarella kirjoittaa teoksessaan *Det trånga rummet* (2020)² suomenruotsalaisen kirjallisuuden todellisista ja kuvitelluista rajoituksista. Lyriikkaan ja lyhytproosaan keskittyneessä traditiossa on ollut 1800-luvun lopulta saakka ”sosiaalinen tilaus” Suurelle Suomenruotsalaiselle Romaanille eli laajalle ja realistiselle yhteiskuntakuvaukselle:

Drömmen om Den Stora Finlandssvenska Romanen, d.v.s. den brett realistiska, samhällsskildrande och gärna också samhällskritiska romanen, har fortsatt att formuleras som social beställning genom de hundra år som gått sedan [Karl August Tavaststjernas] *Barndomsvänner* kom ut. Likaså har man fortsatt att jämföra den finlandssvenska prosan med den rikssvenska – senare också med den finska – och dessa jämförelser har ständigt utfallit till den finlandssvenska prosans nackdel. (Mazzarella 2020.)

Mahdollisia syitä laajan epiikan vähäisyydelle on monia: kirjailijoiden kielitaju, joka on suomen kielen vaikutuksen vuoksi heikompi kuin ruotsalaisten, kirjailijoiden kulttuurinen eristyneisyys niin valtaväestöstä kuin ruotsalaisalueiden kansan elämästä sekä lyriikan vahva perinne. Yksi syy Mazzarellan mukaan on voinut ollut se, että kirjailijat eivät ole halunneet suomenruotsin piirteitä sisältävän kielen tai kuvatun miljöön estävän pääsyä Ruotsin markkinoille. Tomi Riitamaa on tutkimuksissaan osoittanut nykykirjallisuuden osalta, että ennakko-oletukset kielteisestä suhtautumisesta suomenruotsiin, mukaan luetuna finlandismit ja murre, eivät pidä paikkaansa (2015, 2016) ja että suomenruotsalaista kirjallisuutta on julkaistu yhtä paljon ja yhtä suurina osapainoksina³ kuin 1960- ja 1970-luvuilla (2018, 27–29). Leo Ågrenin romaanit todistavat samaa 1950-luvun osalta: kielelliset piirteet eivät estäneet pääsyä Ruotsin markkinoille, päinvastoin: murretta kuvailtiin muun muassa meheväksi ja ilmaisuvoimaiseksi (Attorps 1958; Edfelt 1959). Mazzarellan teos on alkuaan julkaistu 1989 eli juuri ennen suurta romaanibuumia, jonka kirjailijoista Monika Fagerholm, Ulla-Lena Lundberg, Lars Sund ja Kjell Westö ovat saaneet lukijoita yli kieli- ja maarajojen (Ingström 2000, 318–326). Kriitiikin Ågreniin kohdistamalla vaatimuksilla on siis pitkä perinne; Tavaststjernan ohella kohteeksi joutui esimerkiksi Runar Schildt (Mazzarella 2020). Ågrenin tuotannon monimuotoisuus, joka tulee esiin myös tässä käsiteltävissä teoksissa, yhdistettynä kriitikoiden intoon nähdä hänessä kaivatun suurteoksen luoja antavat hyvät lähtökohdat tarkastella Ågrenin kirjailijuutta kriitikkoreseption kautta.

1950-luku ja kirjallisuuskritiikki tutkimuskohteena

1950-luku oli monella tavalla jakautunut. Ensinnäkin kirjallista kenttää hallitsi modernistien ja traditionalistien kädenvääntö siitä, millaista kirjallisuuden tulisi olla, miten todellisuutta representoidaan ja onko se ylipäättään mahdollista (esim. Nummi 1994). Toiseksi modernismi eteni eri tahtiin suomenruotsalaisessa ja suomenkielisessä kirjallisuudessa. Edellisessä suuntaus näkyi jo sotien välisenä aikana myös proosassa (muun muassa Henry Parlandin ja Elmer Diktoniuksen teoksissa), kun taas jälkimmäisessä modernistisia piirteitä on laajemmin 1940-luvun lopulla, ja 1950-luvulla suuntaus vahvistuu: nimekkäimpiä modernisteja olivat muun muassa Marja-Liisa Vartio, Paavo Haavikko ja Veijo Meri. (Niemi 1995, 8–12.) Kolmanneksi vuosikymmenen kirjallisuudessa on nähty niin retrospektiivisiä piirteitä – esimerkkinä Oscar Parlandin trilogia, jossa hän palaa lapsuutensa Karjalaan – kuin tulevaisuuteen suuntautumista. Neljäntenä voisi mainita suomenruotsalaisessa kirjallisuudessa usein kuvatun porvarillisen keskiluokan rinnalle nousevat uudet kohteet. Toisaalta liikuttiin kaupunkimiljöössä, kuten Anders Cleve novellikokoelmassaan *Gatstenar* (1959; suom. *Katukiviä* 1960), joka herätti huomiota myös kielellään, sillä ruotsin

*Ågrenin tuotannon monimuotoisuus yhdistettynä
kriitikoiden intoon nähdä hänessä kaivatun suurteoksen
luoja antavat hyvät lähtökohdat tarkastella Ågrenin
kirjailijuuutta kriitikkoreseption kautta.*

---

joukossa oli käytetty niin slangia kuin suomen kieltä. (Ekman 2000a, 239–242; Samuelsson 2013, 88.) Toisaalta Pohjanmaalla kirjoitettiin niin historiaan kuin kirjoitusajankohtaan sijoittuvia kansankuvauksia, joita väritti paikallinen murre (Ekman 2000b, 243). Anna Bondestam kuvaa varattomien elämää romaaneissaan *Vägen till staden* (1957, suom. *Tie kaupunkiin* 1958) ja *Stadens bröd* (1960). Niin Ågrenin kuin Bondestamin teokset voidaan lukea osaksi työläiskirjallisuutta, jonka traditio tosin suomenruotsalaisessa kirjallisuudessa on jäänyt ohueksi verrattuna ruotsalaiseen ja suomenkieliseen työläiskirjallisuuteen. (Nyyqvist 2021, esim. 46, 50, 60.)

Vaikka modernismi valtasi yhä enemmän alaa 1950-luvun kuluessa, pysytteli perinteinen realismi sitkeästi pinnalla. Tämä ilmeni modernismin torjumisena päivälehtien palstoilla aina seuraavalle vuosikymmenelle asti (Niemi 1995, 18; Nummi ym. 2018, 93). Ågrenin teosten tarkastelu modernismi–realismi akselilla on liian laaja tässä artikkelissa käsiteltäväksi, mutta haluan nostaa esiin Jyrki Nummen, Erika Laamasen ja Matias Korisevan (2018, 96, 101–102) suhteellisen tuoreen katsauksen modernismiin suomalaisessa kirjallisuudessa. He sijoittavat 1950-luvun modernismin suuntauksen myöhäiseen vaiheeseen, ja useat tähän niin kutsuttuun myöhäiseen modernismiin liittyvät piirteet ovat ominaisia Leo Ågrenin yhteiskunnallisia epäkohtia suomiville teoksille. Näitä ovat todellisuuden kuvaaminen laajemmasta perspektiivistä, kirjallisuuden poliittisuus sekä musta, ironinen huumori.

Kriitikkoreseptio, johon tutkimuksessani keskityn, on ollut aiheena tai ainakin yhtenä osa-alueena monissa suomenruotsalaista kirjallisuutta koskevissa tutkimuksissa (esim. Malmio 2005; Hietasaari 2015; Riitamaa 2015; 2016; Melkas & Löytty 2016, Tidigs 2014, 2022). Laajemmin aihetta on käsitellyt Roger Holmström (1988), joka on tutkinut vuosina 1916–1929 julkaistua kirjallisuuskritiikkiä. Hän tarkastelee sekä valitun ajanjakson aikana kirjoitettuja kritiikkejä että tarkemmin kuuden kriitikon kirjoituksia. Ruotsissa tehdyistä kirjallisuuskritiikin tutkimuksista on mainittava Eva Hernerin (1999) ja Lina Samuelssonin (2013) väitöskirjat. Herner tarkastelee 1960-luvulla käännetyn suomalaisen

kirjallisuuden vastaanottoa Ruotsissa, mutta rajaa suomenruotsalaiset teokset tutkimuksensa ulkopuolelle. Samuelsson (2013, 154) puolestaan nostaa kohteekseen kritiikit, niiden kirjoittajat ja julkaisijat vuosilta 1906, 1956 ja 2006. Hän valottaa kirjallisuuskritiikkiä instituutiona, joka kontrolloi toista diskursiivista toimintaa eli kaunokirjallisuutta. Kritiikin osallistumisesta yhteiskuntaa määrittäviin diskursseihin kirjoittaa myös Kuisma Korhonen (2012, 79) todeten, että kriitikko osallistuu näihin diskursseihin samalla vahvistaen tai vastustaen tai uudelleen määrittäen niitä.

Ågrenin teoksista kirjoitettiin kiitettävästi arvioita. Brages Pressarkiv -sanomalehtiarkiston keräämää aineistoa täydensin käyttämällä Kansalliskirjaston mikrofilmikokoelmia sekä Ruotsin Kuninkaallisen kirjaston digitaalista arkistoa. Käytettävissäni oli 43 arviota (*Kungsådern* 19, *När gudarna dör* 24). Lukuihin eivät sisälly kaikki arviot mutta riittävä määrä tutkimukseni tarkoitukseen. Kritiikkejä julkaistiin paikallisissa ja valtakunnallisissa lehdissä sekä kirjallisuus- ja kulttuurilehdissä. Teokset ilmestyivät Ruotsissa osapainoksina Bonnieren kustantamana ja saivat näkyvyyttä monissa valtakunnallisissa lehdissä: esimerkiksi *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet* ja *Arbetet* julkaisivat arviot. Teoksista siis kirjoitettiin niin suomenruotsalaisissa lehdissä kuin Ruotsissa ilmestyvissä, sen sijaan suomenkielisiä arvioita löytyi vain yksi. Käsittelen teokset ja niistä kirjoitetut kritiikit omissa luvuissaan. Aloitan kuitenkin katsauksella debattiin, joka syksyllä 1957 syttyi pohjalaisten kirjailijoiden ja Etelä- ja Varsinais-Suomen kriitikoiden välille.

Liftraser-kirjailijaryhmä ja kiista terminologiasta

Kun *Kungsådern* ilmestyi marraskuun lopulla 1957, oli osa kriitikoista käynyt painoin kiivasta keskustelua Pohjanmaalla samana syksynä perustetun Liftraser-kirjailijaryhmän kanssa. Laajassa debatissa sivuttiin myös kriitikoiden suurta valtaa. Debatin jäljet näkyvät teosten arvioissa, joten referoin lyhyesti keskustelua Gösta Ågrenin artikkelin (1983b) pohjalta.

Ensimmäisessä kokoontumisessaan Liftraser käsitteli neljää kysymystä: kirjallisuuden rappiota modernismin jäljissä, helsinkiläisten kirjailijoiden käyttämää terminologiaa, sitä mikä kirjallisuudessamme on edistyksellistä ja kritiikin edellytyksiä. Leo Ågren, yksi ryhmän perustajajäsenistä, kysyi puheenvuoroissaan, mitä merkitystä on kirjallisuudella, joka ei tavoita lukijoita. Kirjallisuuden on astuttava lukijoiden joukkoon, eletävä ja kärsittävä heidän kanssaan. Jos debatti on saanut kirjallisuuden lähenemään ihmisiä, on se hänen mielestään ollut kaiken painomusteen arvoinen. (Ågren, G. 1983b, 269, 271.) Ainakin Bengt Pihlström (1958) katsoo seuraavana syksynä julkaistussa haastattelussa Ågrenin romaaneillaan onnistuneen luomaan tärkeän kontaktin kirjallisuuden ja ”tavallisten lukijoiden” välille.

Eniten närää aiheutti helsinkiläisten käyttämä terminologia. *Jakobstads Tidningenin* päätoimittaja Anders Huldén referoi keskustelua seuraavasti:

Vi vill inte alltid vara österbottniska författare. Vi vill bedömas som författare rätt och slätt. Efter vad vi skriver och inte efter vår hemort. Vi är trötta att alltid ställas i en fälla under skylten 'österbottnisk bygdeförfattare'. Det helsingforska författarskapet och kritikerna har satt denna stämpel på oss och den återkommer i recension efter recension. Stämpeln har fått en nedlåtande mening. Följden är att det nu i Svensk-Finland finns två slags författare, 'riktiga' författare och bygdeförfattare. De senare betraktas av kritik och följaktligen också av publiken som andra rangens författare. (Ågren, G. 1983b, 262.)

Pohjalaiset kirjailijat pitivät nimitystä *bygdeförfattare*, seutukirjailija⁴, halventavana ja halusivat tulla kohdelluiksi kirjailijoina teostensa, ei kotipaikan pohjalta. Seuraavina päivinä aiheesta kiisteltiin laajasti suomenruotsalaisissa lehdissä. Kritiikistä suivaantuneet puolustautuivat väittämällä, että termi on käytännöllinen tai että sillä on viitattu ainoastaan aihepiiriin ja kirjailijan syntyperään ”utan någon som helst värderande avsikt”, kuten *Hufvudstadsbladetin* Nils-Börje Stormbom kirjoitti. Ole Torvalds viittasi sitoutumattomassa *Åbo Underrättelser*-lehdessä suoraan Leo ja Gösta Ågreniin. Hänen mielestään kritiikki oli kohdellut veljeksiä silkkihansikkain ja antanut anteeksi monet kömpelyydet ja epäkypsyyden juuri heidän taustansa vuoksi; heidän tulisi olla kiitollisia eikä väittää tulleen väärinkohdelluiksi. (Mt., 264–265.)

Alkuun vastakkain olivat ruotsinkielinen Pohjanmaa ja eteläinen Suomi, mutta puolustajia ilmaantui myös Pohjanmaan ulkopuolelta. Kirjailija Hagar Olssonin puheenvuoro, jossa hän totesi pitävänsä termiä vanhentuneena, sai runsaasti julkisuutta. Keskustelu termin käytöstä jatkui, mutta Gösta Ågrenin mukaan Liftrasenin esille tulo kannatti: ”de patriarkaliska förmaningarna hördes inte längre av”. (Mt., 269–271.)

Kungsådern – karua realismia

Kungsådern sijoittuu 1600- ja 1700-lukujen vaihteeseen. Miljö ja teema ovat samat kuin Ågrenin kahdessa ensimmäisessä romaanissa eli rikkaiden ja köyhien välinen kuilu ja tilattoman väestön ahdas asema kruunun ja kirkon alaisuudessa ruotsinkielisellä Pohjanmaalla. Päähenkilö Olof Gersson työskentelee renkinä lautamies Pålssonin tilalla. Äkkipikaisena hän on jatkuvasti kahnauksissa valtaapitävien kanssa. Lyötyään lautamiehen paikkaa kärkeä Simon Pålssia Olof pakenee ja alkaa rakentaa torppaa pitäjän yhteismaalle itselleen ja Marja-Lenalle, joka on piikana samalla tilalla. Olof löydetään, ja häntä rangaistaan ankarasti. Tämän jälkeen tarinassa siirrytään kaksitoista vuotta

eteenpäin. Olofin uhma on murrettu, ja hän hakee lohtua viinasta. Lähes kaikki rengit kylästä ovat sotapalveluksessa, mutta Olof on säästynyt loukattuaan jalkansa tukkimetsällä. Kun kruunu taas kerran tarvitsee sotilaita, pestautuu Olof saatuaan lupauksen omistusoikeudesta maapalaan. Simon ja Olof kaatuvat Isossakyrössä 1714 käydyssä Napuen taistelussa. Juuri ennen kuolemaansa Olof saa tietää, että hänen esikoisensa Rasmus onkin Simonin poika.

Käytettävissäni olevista yhdeksästätoista arvioista viisi ilmestyi Ruotsissa ja loput suomenruotsalaisissa lehdissä, joista viisi oli pieniä paikallislehtiä. Vaikka Suolahti oli arvostellut Ågrenin aiemmat teokset *Valvojassa*, ei *Kungsådernista* nähdäkseni kirjoitettu suomenkielisissä lehdissä. Arviot teoksesta olivat pääasiassa myönteisiä: Ågrenin katsottiin kehittyneen kirjoittajana ja hänen ratkaisuaan käyttää itselleen tuttua murretta dialogissa kiitettiin (esim. Stormbom 1957; Torvalds 1957). Bengt Pihlström (1957) kirjoittaa *Hufvudstadsbladetin* iltapäivälehdessä *Nya Pressen* Ågrenin osoittavan teoksellaan murteen mahdollisuudet taiteellisenä ilmaisukeinona. Pihlström viittaa Liftraserin nostattamaan kokuun todeten, että *Kungsådern* kestää teokseen kohdistuvan arvostelun. Åbo *Underrättelserin* Ole Torvalds (1957) antaa yllättävänkin myönteisen arvion, kun ottaa huomioon syksyn aikana käydyin sananvaihdon Liftraser-ryhmän kanssa. Torvaldsin mielestä teoksen henkilöhaamot ovat uskottavia suhteessa toisiinsa ja kohtaloonsa. Hänen mukaansa Olof, joka käy oikeutettua taistelua elämänsä puolesta, nousee ihmisarvon ja -oikeuden symboliksi:

Man tror framför allt på centralfiguren, drängen Olof, och på hans och därmed hela bokens bärande patos: för frihet, för mänskovärde, för drägliga villkor. Utan billiga agitatoriska överdrifter i färgläggning eller handling ställer Ågren här fram en mänska som för en rättfärdig kamp för en egen och okränkad tillvaro. Här träder Olof på sätt och vis ut ur det lokala och tidsbundna och blir någonting av en symbol för det mänskovärde och den mänskorätt som vi alltjämt och överallt har att slå vakt om. (Torvalds 1957.)

Liberaalikonservatiivisen *Svenska Dagbladetin* Gösta Attorps (1958) näkee niin ikään Olofin edustavan lukemattomia maannälkäisiä sukupolvia. Kertomus ei hänen mielestään ole mustavalkoinen, vaikka Ågren puhuu niiden puolesta, jotka kautta aikojen ovat olleet huonoimmassa asemassa. *Hufvudstadsbladetin* Stormbomin (1957) mielestä Ågren on ”något i finlandssvensk litteratur så sällsynt som en episk begåvning av första rangen”. Stormbom toteaa heti ensimmäisessä kappaleessa, että *Kungsådern* nostaa niin odotukset kuin vaatimukset korkealle seuraavan teoksen suhteen. Laajan arvionsa hän päättää mainintaan kunnialla suoritetusta kisällinäytteestä, mutta toteaa samaan hengenvetoon, että mestarinäytteeseen on vielä matkaa.⁵

Sosiaalidemokraattisen *Svenska Demokratenin* kriitikko Anna Bondestam (1957), joka omissa teoksissaan on kuvannut samaa aihepiiriä eli ruotsinkielisen Pohjanmaan köyhälistöä, tuo kuvauksen yhteiskunnallisen eetoksen esiin

kahdella tavalla. Ensinnäkin Bondestam pitää ajankohtaa eli 1700-luvun alkua onnistuneena valintana kaikkein vähäosaisimpien kuvaukselle. Hän nostaa esiin Olofin ja Marja-Lenan heikon aseman selittämällä lakia, johon teoksesakin viitataan. Lainsäädännön vuoksi palkolliset olivat käytännössä orjia ja sidottuja isäntäänsä paitsi vuodeksi pestattuina myös laillinen suojele -asetuksen (*laga försvar*) pohjalta, jonka perusteella ilman pestipaikkaa ollut mies saatettiin tuomita sotapalvelukseen tai vankilaan ja nainen kehruuhuoneelle.⁶ Toiseksi kriitikko siteeraa heti alkuun Ågrenia, jonka mukaan trilogian tavoite on korostaa elämän perusedellytyksiä, jotka ovat ”bröd och människovärde”. Bondestamin tulkinnan mukaan trilogia kuvaa näin ollen, kuinka ”sorrettujen unelma vapaudesta on elänyt ja itänyt läpi vuosisatojen, jos ei aina tietoisena ajatuksena, niin kaipuuna ja aavistuksena”.⁷ Bondestam ei ole ainoa, joka tulkitsee teoksen sanoman ulottuvan analogisesti kirjoitusajankohtaan. Liberaalin länsi-uusimaalaisen *Västra Nylandin* Sten-Olof Westman (1957) kytkee teoksen Ågrenin aiempaan tuotantoon todeten, että kirjan voi lukea vangitsevana historiallisena romaanina mutta on oltava sokea, jos ei ymmärrä teoksen olevan tärkeä yhteiskunnallinen romaani, joka jatkaa Ågrenin aiempaa linjaa.

Malmössä ilmestyneen sosiaalidemokraattisen *Arbetet*-lehden Sven Viksten (1958) katsoo esikoisesta tutun ”fridegårdmaisen pehmeän tyylin” antaneen tilaa kulmikkaammalle ilmaisulle.⁸ Olof edustaa köyhää ja työteliästä vapautustelijaa, joka on sekä syytön että syyllinen kohtaloonsa ja verrattavissa F.E. Sillanpään *Hurskaan kurjuuden* Juha Toivolaan tai Elmer Diktoniuksen Puna-Eemeliin. Huolimatta tapahtumien sijoittumisesta 1700-luvulle Viksten näyttäisi tulkitsevan teosta sisällissotakirjallisuuden punaisen tradition ja siis sosialismin näkökulmasta.

Nya Arguksen Bertel Kihlman (1957, 320) puolestaan näkee Olofissa taipumatonta uhmaa täynnä olevan Kullervo-hahmon. Olofia ei kuvata ylevänä sankarina vaan lannistettuna miehenä, jonka ainoa lohtu on viina ja vanhin poika Rasmus. Kihlman nostaa esiin sen, että Olof ei pestaudu sankaruudesta, ”utan för den besittningslöses allt överskuggande, envetna begär efter jord och efter den självägande bondens relativa oberoende och frihet” (mt.). Episodissa, joka kertoo nostomiesten marssista Isoonkyröön ja siellä käydystä taistelusta, on Kihlmanin (mt., 321) mielestä karua ja vaikuttavaa realismia. Tendenssi näkyy mutta ei painotu liikaa, kirjoittaa Kihlman (mt., 320): ”Tendensen i Ågrens bok är tydligt framträdande men icke överbetonad.” Anna Bondestamin teosten vastaanottoa ja markkinointia analysoinut Yasmin Nyqvist (2021, 47–50) havaitsi kriitikoiden (työväenlehtiä lukuun ottamatta) korostavan mielellään (poliittisen) tendenssin puuttumista. Nyqvist siteeraa Leif Johan Larsenin (1981) ja Ingrid Nestås Mathisenin (2017) tutkimuksia, joissa etäisyyden kuvattuun nähtiin vaikuttavan tulkintaan: porvarilliset lehdet pitivät työläiskuvausta viihdyttävänä ja tendensittömänä mutta vasemmistolaisten lehtien kriitikot korostivat kuvauksen poliittisuutta, koska kuvattu miljöö oli osa heidän omaa taustaansa. Samanlaisen johtopäätöksen voi tehdä myös *Kungsåderin* vastaan-

otosta, sillä sosiaalidemokraattiset *Svenska Demokraten* ja *Arbetet* nostivat eniten esiin teoksen yhteiskunnallista sanomaa, joskin palkollisten heikko asema ja Olofin vapaudenkaipuu noteerattiin myös muissa lehdissä.

Useat arvioijat viittasivat jo otsikoissaan *Kungsådern*-nimen sisältämään ajatukseen vapaudesta (esim. Stormbom 1957). Torvaldsin (1957) mukaan nimen kuuluisi olla muodossa *kungsådran*, kun taas *åder* tarkoittaa verisuonta. Ågren käyttää teoksissaan rikasta ja vaihtelevaa kieltä (ks. Hietasaari tulossa 2023), ja vaikka kriitikot moittivat muutamista kömpelöistä ilmauksista ensimmäisten romaanien arvioissa, on teoksen nimi mielestäni tarkkaan harkittu, niin että sanan voi ajatella viittaavan myös ihmisen sisällä sykkivään vapauden kaipuuseen. Näin sen tulkitsi Pihlström, joka puhuu arviossaan romaanin sykkivästä elämänviivasta: ”[Olof Gerssons] längtan efter något eget bildar den pulserande livslinjen, kungsådern, i romanen” (1957).

När gudarna dör – uskontokritiikkiä ja fantasiaa

När gudarna dör -romaanin (1959) pääosassa on Jöns, Olof Gerssonin tyttären Annan poika. Hän on nöyrä ja Jumalaan uskova mies, joka saa Storsjöledenin kukoistamaan. Tämä herättää kateutta hänen enossaan Rasmuksessa, joka vaikean nälkätalven jälkeen pestautuu rengiksi Pålssonin tilalle ja pääsee avioliiton kautta uudeksi lautamieheksi. Jöns menettää niin perheensä kuin uskonsa, kun Rasmuksen mielenvikaiset pojat polttavat heidän torppansa. Jöns lähtee kosterkelle poikansa hiiltynyt kallo repussa mutta ei lopulta turvaudu väkivaltaan. Mukaan lyöttäytyy kylähuora Brita ja Hautaamattomaksi itseään kutsuva kulkumies. Hautaamaton puukottaa Jönsin juuri kun takaa-ajajat ovat saavuttamassa heidät. Jönsin kontti aukeaa ja pojan pää vierii rinnettä alas päätyen Rasmuksen jalkoihin. Rasmus menettää järkensä, mutta pelastaa myöhemmin Britan saaman pojan hukkumasta oman henkensä kustannuksella. Poika on Jönsin, ja näin Gerssonin suku jatkuu. Tarina Jönsin vastoinkäymisistä on lähes inhorealistinen, mutta muutamissa kohtauksissa rikkoo fantasia – groteskin ohella – realistisen kerronnan: ensinnä kun Jöns herättää henkiin hevosen ja toisen kerran keskustelussa Jumalan kanssa. Viimeksi mainittu kohta teoksen lopussa nostettiin esiin monissa arvioissa.

När gudarna dör -teoksesta käytössäni oli 24 arviota, joista kuusi julkaistiin ruotsalaisissa ja 17 suomenruotsalaisissa lehdissä. Ainoa suomenkielinen arvio, jonka löysin, oli *Ylioppilaslehdessä* (Manelius 1959), jossa kriitikko referoituaan ensin pitkään juonta toteaa teoksen ansaitsevan ”runsaasti lukijoita myös niiden taholla, jotka harvemmin lukevat suomenruotsalaista kirjallisuutta”. Kirkon valtaa vastustava aihe sai myös muutaman kristillisen lehden kirjoittamaan arvion (Matsson 1959; Sandelin 1960). *När gudarna dör* on, kuten Ågren oli jo edeltä ilmoittanut (Pihlström 1958) ja kuten otsikkokin toteaa, uskontokriittinen aateromaani, mikä nostettiin esiin lähes kaikissa arvioissa.⁹ ”Dynamitladd-

Ågrenin teokset luettiin yhtäältä työläiskirjallisuuteen, jonka traditio suomenruotsalaisessa kirjallisuudessa verrattuna suomalaiseen ja ruotsalaiseen kirjallisuuteen on kapea, ja toisaalta kansankuvauksen jatkajiin.

---

ning under Gud” varoittaa *Arbetet*-lehden Sven Viksten (1959) laajan ja kiittävän arvionsa otsikossa. Keskityn seuraavassa kuitenkin enemmän kokonaisuuteen, siihen miten kriitikot näkivät teoksen suomenruotsalaisen kirjallisuuden kentällä.

Teoksen fantastiset ja dramaattiset piirteet hämmensivät kriitikoita, esimerkiksi Anna Bondestam (1959) käyttää nimitystä symbolidraama. Hänen mielestään lukija ehtii teoksen alussa ankkuroitua realistiseen kerrontaan, jonka jälkeen ”melodramaattiseen liioitteluun” on vaikea suhtautua (ks. myös Torvalds 1959; Attorps 1959).¹⁰ Sen sijaan *Hufvudstadsbladetin* Stormbomin (1959) mielestä Ågren ei sorru melodramaattisuuteen vaan kuvaa pidättyväisesti myös järkyttävät tapahtumat. Kokonaisuutena teos on Bondestamin mukaan positiivinen yllätys. Se mikä alkuun vaikuttaa päälle liimatulta yhteiskunnalliselta tendenssiltä muuttuu moraaliseksi sanomaksi yhteisvastuusta:

Det man tolkade som grovt påsmetad social tendens blir ett moraliskt budskap om ”hemligt medansvar”¹¹. Enkelt uttryck säger det, att vi alla bär skulden till det som sker i världen och att vi inte ska skylla på blinda och grymma ödesmakter om orätten får göra sig bred. (Bondestam 1959.)

Bondestam viittaa tässä teoksen lopussa olevaan kohtaukseen, jossa Jöns vaatii Jumalaa vastuuseen häntä kohdanneista onnettomuuksista. Jöns seisoo suuren kivenlohkareen päällä kädet nyrkissä kohotettuina taivasta kohti. Ehkä juuri tämä kohtaus, joka tuo mieleen Akseli Gallen-Kallelan maalauksen *Kullervon kirous*, sai Bertel Kihlmanin (1959, 271) puhumaan jälleen Kullervo-hahmosta, rauhattomasta uhmaajasta, joksi uskonsa menettänyt muuttuu. Kullervon ohella vertauskohdaksi tarjoutuu *Raamatun* Job, joka mainitaan kristillisen *Ad Lucem* -aikakauskirjan kritiikissä: Jumalaan luottamuksensa laittanut menettää kaiken ja osoitetaan vielä syylliseksi tilanteeseensa (Sandelin 1960, 22–23). *Svenska Dagbladetin* Attorps (1959) kertoo jo otsikossaan teoksen olevan vasta-

kirjoitus Jobille, ”Motskrift till Job”, mutta maan päälle astuva Jumala on vanha ja väisä, kaikkea muuta kuin se kaikkivaltias Jumala, joka saa Jobin perumaan syytöksensä. Kaksi kriitikkoa vertasi Jumalan hahmoa Pär Lagerkvistin vähäpuhaiseen sahuriin teoksessa *Det eviga leendet* (1920) (Stormbom 1959; Viksten 1959). Vertauskohde löytyy lähempääkin, sillä samankaltainen, väsähtänyt ja ryhmyiseen sauvaan tukeutuva Jumala esiintyy myös yhdessä Joel Petterssonin tarinoista.¹² Kuten Ågrenin teoksessa, myös Lagerkvistin ja Petterssonin kertomuksissa Jumala vaaditaan vastuuseen luomistyöstään.

Teos sai kriitikot hakemaan vertauskohtia *Kalevalan* Kullervon ohella useista eri kirjailijoista. Yksi näki henkilöitä kohtaavat onnettomuudet Carl von Linnén *Nemesis Divina* -teoksessaan kuvaamina rangaistuksina Jumalaa rikkoneita kohtaan (Willner 1959). Toisen mielestä henkilöahmot ja tapahtumat olivat niin ihmeellisiä, että asialla voisi olla sellainen suuri kirjailija kuin ”Francois Villon, kaikkien hirttämättömien lurjusten suojelija” (G. J-son. 1959).¹³ Kolmas kehui Ågrenin onnistuneen murteen käytössä yhtä hyvin kuin ruotsalaiskollegansa työläiskirjailija Sara Lidman (Jansson 1959). *När gudarna dör* sai jopa Stormbomin puhkeamaan poikkeuksellisiin kehuihin:

Om trilogin som helhet blir den stora finlandssvenska ”beställningsboken” som det har tjatats om på sistone må vara osagt, men ett är säkert redan nu: man behöver inte använda något specialförkortat provinsiellt eller lokalpatriotiskt mått för att kalla den ett beaktansvärt verk (Stormbom 1959).

”Tilaukirjalla” Stormbom tarkoittaa odotettua suurta suomenruotsalaista romaania, josta hänen sananvalinnoistaan päätellen on ilmeisesti jankutettu kyllästymiseen asti (vrt. Mazzarella 2020). Hänen mukaansa jää nähtäväksi, tuleeko Ågrenin trilogiasta se, mutta jo nyt kyse on merkittävästä työstä. Stormbomin mukaan madallettu ”nurkkakuntainen” arviointikriteeristö on Ågrenin kohdalla tarpeeton. Huomautus viitanee Lifraserin nostattamaan kokuun seutukirjailija-nimityksestä ja pohjalaisten kirjailijoiden eriarvoisesta kohteesta. Teoksen arvioissa saattoi havaita kriitikoiden keskinäistä nokittelua. *Åbo Underrättelserin* Torvalds oli ottanut aktiivisesti osaa Lifraserin herättämään keskusteluun ja syksyllä 1959 sanaillut Leo Ågrenin kanssa tämän veljensä Gösta Ågrenin runokokoelmasta kirjoittaman myönteisen arvion vuoksi.¹⁴ Tätä taustaa vasten Torvaldsin (1959) kommentit eivät hämmästyttä. Hän nimittäin huomauttaa heti alkuun, että vaikka Ågren on taas ottanut askeleen eteenpäin, hänestä loikka ei näytä niin suurelta, kuin jotkut kriitikkokollegat ”ehkä jossain määrin nurkkakuntaisen innoituksen värittämässä hyväntahtoisuudessaan” ovat asian halunneet esittää.¹⁵

Dagens Nyheterin Johannes Edfelt (1959) pitää romaania poikkeuksena suomenruotsalaisessa kirjallisuudessa: ”Hur långt befinner man sig inte vid läsningen av denna bok från den finslipade finlandssvenska novellistiken av de s k flanörerna eller av senare subtielt psykologiserande Helsingforsförfattare!”

Ågrenin sukukronikan esikuvina eivät Edfeltin mielestä ole 1900-luvun flanöörit eivätkä 1930- ja 1940-lukujen psykologisoivat helsinkiläiskirjailijat vaan ”suuret suomalaiset kansankuvaajat”: Aleksis Kivi, Frans Emil Sillanpää, Joel Lehtonen ja Ilmari Kianto. Vielä suoremmin suomenruotsalaisen kirjallisuuden tilaa kommentoi *Arbetetin* Viksten (1959), joka näkee teoksen puheenvuorona debattiin, jonka kirjailija Christer Kihlman aloitti *Dagens Nyheterissä* elokuussa 1959 julkaistulla artikkelillaan ja joka nostatti kohun niin Suomessa kuin Ruotsissa (esim. Korsström 2013, 16; Mazzarella 2020). Viksten nostaa esiin Kihlmanin mainitsemia syitä suomenruotsalaisen kirjallisuuden aneemisuuuteen: kuihtuva kielialue, joka ei kykene tuottamaan laadukkaita kertojia, kielellinen yhteisö, joka ei anna riittävän suurta kaikupohjaa ja vähäiset yhteydet suomenkieliseen kirjallisuuteen (vrt. Mazzarella 2020). Vikstenin mielestä Ågren on ylittänyt nämä haasteet hyödyntämällä historiallisen romaanin lajia ja murretta: ”Han har skapat perspektiv och djup i sin värld genom att nyttja den historiska romannen. Den ålderdomliga dialekt han låter sina personer tala hjälper också till att åstadkomma en traditionens djupverkan.” (Viksten 1959.) Kihlmanin väitteet olivat kärjistettyjä, ja esimerkiksi Trygve Söderling (2008, 68–69) on nostanut esiin proosakirjailijat, jotka juuri 1950-luvulla kirjoittivat työläis- ja maaseutukuvauksia – yksi heistä oli Leo Ågren.

Suurta suomenruotsalaista romaania odotellessa

Kungsådern-romaanin ilmestyessä 1957 Leo Ågren oli kirjoittanut kaksi ”seuturomaania”, jotka olivat ladanneet kriitikoiden odotukset korkealle. Taustalla ei kuitenkaan ollut ainoastaan kirjailijan väläyttelemät kerrontataidot vaan syvempi suomenruotsalaiseen kirjallisuuteen kohdistuva vaatimus: lyriikkaan ja psykologiseen novellistiikkaan keskittyneestä traditiosta katsottiin puuttuvan laaja, yhteiskunnallinen epiikka. Tämä on näkynyt 1800-luvun lopulta saakka ”suuren suomenruotsalaisen romaanin” odotuksena (Mazzarella 2020). Ruotsinkieliseltä Pohjanmaalta nousi 1950-luvulla useita kirjailijoita, jotka käsittelivät teoksissaan työläisten ja maaseudun köyhälistön oloja. Kirjailijoiden perustaman Liftraser-ryhmän ja Uudenmaan ja Turun alueen kriitikoiden käymä kiista *bygdeförfattare* / seutukirjailija-nimityksestä ja kriitikoiden vallankäytöstä näkyi muutamissa *Kungsådern* ja *När gudarna dör* -romaanien arvioissa hiukan penseänä suhtautumisena.

Ågren oli kertonut kirjoittavansa historiallisen trilogian, mikä yhtäältä nosti odotukset vielä korkeammalle, mutta toisaalta sai osan kriitikoista pohtimaan, riittävätkö kirjailijan kyvyt näin suureen koitokseen. *Kungsådern* sai kuitenkin myönteisen vastaanoton, ja kriitikot kehuivat niin murteen värittämää kieltä kuin päähenkilö Olofia. Useat kriitikot tulkitsivat 1700-luvulle sijoittuvaa teosta analogisesti ja näkivät Olofin symboloivan kaikkina aikoina ihmisarvoisen

elämän puolesta taistelleita vähäosaisia. Molempien teosten arvioissa viitattiin jonkin verran tendenssimäisyyteen, mutta sen ei katsottu korostuvan liikaa. Teosten yhteiskunnallista sanomaa toivat odotetusti esiin enemmän vasemmalle sijoittuvat lehdet eli sosiaalidemokraattiset *Svenska Demokraten* ja *Arbetet*. *När gudarna dör* jakoi kriitikoiden mielipiteet. Teoksen fantastiset, groteskit ja väkivaltaiset – osan mielestä melodramaattiset – piirteet eivät sopineet realistiseen odotushorisonttiin, jonka edelliset romaanit olivat aktivoineet. Useat kriitikot näkivät kuitenkin Ågrenin lunastaneen häneen kohdistetut suuret odotukset, ja niin kieli, rakenne kuin henkilökuvaus saivat kiitosta.

Ågrenin esikuviksi tai vertailukohteiksi mainittujen kirjailijoiden ja teosten luettelo on häkellyttävä: ruotsalaiset työläiskirjailijat (Fridegård, Moberg, Lo-Johansson, Martinson, Andersson, Lidman), suomalaiset kansankuvaajat (Kivi, Sillanpää, Lehtonen, Kianto), nobelistit Pär Lagerkvist ja Knut Hamsun, klassikot Carl von Linné ja François Villon sekä *Kalevala* ja *Jobin kirja* – muutamia mainitakseni. Viittaukset toisiin kirjailijoihin kertovat kriitikon lukeneisuudesta mutta antavat myös vihjeitä, mihin kirjallisuuden suuntauksiin teos liitetään. Luettelon perusteella Ågrenin teokset luettiin yhtäältä työläiskirjallisuuteen, jonka traditio suomenruotsalaisessa kirjallisuudessa verrattuna suomalaiseen ja ruotsalaiseen kirjallisuuteen on kapea, ja toisaalta kansankuvauksen jatkajiin.

Käsitlemissäni teoksissa yhdistyy useita piirteitä, jotka tekivät niistä kiitollista tarkasteltavaa kriitikkoreseption kautta: Leo Ågren kirjailijana on vähän tutkittu, eikä hänen teoksistaan ole aiemmin kirjoitettu suomeksi. Teoksista julkaistiin runsaasti arvioita niin Suomessa kuin Ruotsissa. Lisäksi viisikymmentälukua värjivät monet erilaiset suuntauukset ja tyyli, jotka jakoivat kriitikoiden mielipiteitä. Ågren edustaa 1950-luvulla nousutta pohjalaista (työläis)kirjallisuutta, ja on teostensa aihe-, kieli- ja lajivalinnoilla onnistunut laajentamaan suomenruotsalaisen kirjallisuuden ahdasta huonetta.

Viitteet

- 1 Yasmin Nyqvist on tutkinut Ågrenin *Kungsåder*-trilogiaa pro-gradu-tutkielmassaan ”*He ä ju klart att överheitin har rätt att klubb hästin min*”. *Klassproblematik i Leo Ågrens Kungsådertrilogi ur ett diskursanalytiskt perspektiv* (2009) ja artikkelissaan ”Brödets och mänsklighetens religion”. *Socialism, tro och tvivel i Leo Ågrens Kungsådertrilogi, särskilt Fädrens blod* (2022). Olen itse analysoinut *Fädrens blod* -romaanin kieltä sivuainetutkielmassani *Språket i Leo Ågrens inbördeskrigsskildring Fädrens blod* (2021).
- 2 Kaikki viittaukset ovat Mazzarellan teoksen lukuun ”Drömmen om Den Stora Romanen”.
- 3 Suomenruotsalaiset teokset julkaistaan Ruotsissa yleensä osapainoksina. Ruotsalainen kustantaja saa osan kokonaispainomäärästä julkaistavaksi ja hoitaa myös markkinoinnin ja jakelun Ruotsissa. Usein alkuperäisen teoksen kustantaja julkaisee vuorostaan osapainoksena jonkin Ruotsissa

ilmestyvän teoksen. Käytäntö aloitettiin jo 1800-luvun lopulla. (Riitamaa 2018, 18–19, passim.)

4 Kiitän referee-lausunnon antajaa avusta termin suomennoksessa.

5 ”Leo Ågren har bestått sitt litterära gesällprov med heder. Till mästerprovet är det förstås ett gott stycke kvar men mig har 'Kungsådern' befäst i tron att vi har orsak och rätt att vänta oss det en gång.” (Stormbom 1957.)

6 Laillinen suojele / Laga försvar -asetus koski kaikkia 16–60-vuotiaita ja oli käytössä vuosina 1621–1822 (*Förvaltningshistorisk ordbok*, s.v. laga försvar). Kehruuhuone oli naisille tarkoitettu rangaistuslaitos, joka oli käytössä 1630-luvulta vuoteen 1871 (*Förvaltningshistorisk ordbok*, s.v. spinnhus).

7 ”[D]en vill skildra, hur de förtryckta frihetsdröm levat och grott genom seklerna, kanske inte alltid som medveten tanke, men som längtan och aning” (Bondestam 1957).

8 ”I sin just utkomna tredje roman 'Kungsådern' finns inte så mycket kvar av den fridegårdiska mjuka stilen. Uttrycken har här ofta blivit kantigare, liksom huggna i sten.” (Viksten 1957.)

9 Ågrenin kompleksisesta suhteesta uskontoon ja antiklerikalismista ks. Nyqvist 2022.

10 ”När boken sen börjar ändra karaktär är man redan så starkt förankrad i realismen att man har svårt att acceptera förändringen. Symboldramats enkla stiliseringar uppfattas som osannolikheter och melodramatiska utsvävningar [–].” (Bondestam 1959.)

11 Lainausmerkeissä oleva ”hemligt medansvar” lienee silmänisku Åbo *Underrättelserin* Ole Torvaldsille, joka 1944 julkaisi

samannimisen runokokoelman.

12 Petterssonin tarinassa Eeva ja Aatami valittavat Jumalalle asemastaan ihmisinä, muiden luotujen herroina (Pettersson 1974, 11–26.) Ågrenin ja Petterssonin kirjailijudessa vaikuttaisi olevan yhteisiä piirteitä, sillä Maria Renmanin (2020) mukaan Petterssonin proosaa värittävät fantastiset, raamatulliset ja myyttiset sävyt, groteski sekä puhekieli ja murre. Tässä mainittu tarina lienee syntynyt vuosina 1915–1925 (mt., 219).

13 ”[D]en scenen kunde väl ha signerats med ett stort namn - Francois Villon, alla ohängda skälmars skyddspatron.” G. J-son (1959) viittaa kohtaukseen, jossa kylähuora Brita ja kulkuri pelaavat noppaa.

14 Keskustelua käytiin syyskuussa 1959 Åbo *Underrättelserin* ja *Jakobstads Tidningenin* palstoilla. Ole Torvalds teki pakinassaan pilaa siitä, että Leo Ågren oli kirjoittanut myönteisen arvion veljensä Gösta Ågrenin runokokoelmasta *Bergsväg*. Keskustelu laajeni koskemaan ylipäätään kritiikin tehtäviä. Torvaldsin mielestä liian hemmotteleva kritiikki pilasi nuorten kirjailijoiden itsekritiikin. Ågren puolestaan näki kritiikin voivan opettaa lukijoita mutta suhtautui skeptisesti sen kykyyn kouluttaa kirjailijaa. (Ks. Ågren 1959b; Litet om familjereklam och om honnörsordet 'självlärd' 1959.) Ystävän tai kollegan teoksen arvostelemisen sopivuudesta keskusteltiin myös ruotsalaislehdissä, ks. Samuelsson 2013, 71–72.

15 ”Men mig personligen förefaller klivet evrkligen (sic) inte fullt så långt som endel av mina anmälarkolleger i pressen i sin kanske något lokalpatriotiskt inspirerade välmening har velat framställa det” (Torvalds 1959).

Lähteet

Tutkimuskohteet, kaunokirjallisuus

- Ågren, Leo 1957. *Kungsådern*. Helsingfors: Söderströms.
Ågren, Leo 1959a. *När gudarna dör*. Helsingfors: Söderströms.

Tutkimuskohteet, arviot

- Attorps, Gösta 1958. Det hände på 1700-talet. *Svenska Dagbladet* 8.5.1958.
Attorps, Gösta 1959. Motskrift till Job. *Svenska Dagbladet* 31.12.1959.
Bondestam, Anna 1954. *Hunger i skördetid*. *Svenska Demokraten* 14.12.1954.
Bondestam, Anna 1957. *Kungsådern*. *Svenska Demokraten* 10.12.1957.
Bondestam, Anna 1959. Historiskt ödesdrama. *Svenska Demokraten* 20.10.1959.
Edfelt, Johannes 1959. Hårda öden. *Dagens Nyheter* 9.11.1959.
G. J-son. 1959. Människor utanför. *Vasabladet* 10.12.1959.
Jansson, Paul 1959. *När gudarna dör*. *Jakobstads Tidning* 13.10.1959.
Jernström, Frank 1955. Besvärande förväntningar. *Västra Nyland* 14.12.1955.
Kihlman, Bertel 1957. En kraftfull historisk roman. *Nya Argus* 50/1957, 320–321.
Kihlman, Bertel 1959. Hårda tag. *Nya Argus* 52/1959, 270–271.
Manelius, Tarmo 1959. Ågren ja Mickwitz. *Ylioppilaslehti* 11.12.1959.
Matsson, B. 1959. Gud och världens ondska. *Församlingsbladet* 6.11.1959.
Pihlström, Bengt 1957. Ågren på rätt väg. *Nya Pressen* 12.12.1957.
Sandelin, Karl-Gustav 1960. Meningslöst lidande. *Ad lucem* 3/1960, 22–23.
[Stormbom, Nils-Börje] N-B. S. 1957. Frihetens kungsåder. *Hufvudstadsbladet* 28.11.1957.
[Stormbom, Nils-Börje] N-B. S. 1959. *När gudarna dör*. *Hufvudstadsbladet* 13.12.1959.
Suolahti, Eino E. 1955a. Leo Ågren: *Hunger i skördetid*. *Valvoja* 64/1955, 154.
Suolahti, Eino E. 1955b. Leo Ågren: *Motsols*. *Valvoja* 64/1955, 331–332.
[Torvalds, Ole] O. T-s. 1954. Tre prosadebutanter. *Åbo Underrättelser* 25.11.1954.
[Torvalds, Ole] O. T-s. 1957. Frihetens kungsådra. *Åbo Underrättelser* 21.12.1957.
[Torvalds, Ole] O. T-s. 1959. Leo Ågrens fjärde. *Åbo Underrättelser* 28.10.1959.
Westman, Sten-Olof 1957. Ågrens Kungsåder. *Västra Nyland* 22.12.1957.
Viksten, Sven 1958. Mustigt. *Arbetet* 19.4.58.
Viksten, Sven 1959. Dynamitladdning under Gud. *Arbetet* 18.11.1959.
Willner, Sven 1959. *När gudarna dör*. *Västra Nyland* 14.10.1959.

Tutkimuskirjallisuus

- Ekman, Michel 2000a. Femtiotalprosa I. Teoksessa *Finlandssvenska litteraturhistoria. Andra delen: 1900-talet. Uppslagsdel*. Utgiven av Clas Zilliacus. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Bokförlaget Atlantis, 237–242.

- Ekman, Michel 2000b. Femtiotalprosa II: folklivsskildring. Teoksessa *Finlandssvenska litteraturhistoria. Andra delen: 1900-talet. Uppslagsdel*. Utgiven av Clas Zilliacus. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Bokförlaget Atlantis, 243–247.
- Förvaltningshistorisk ordbok*, s.v. spinnhus. Svenska litteratursällskapet i Finland 2016, <http://fho.sls.fi>, (20.6.2023).
- Förvaltningshistorisk ordbok*, s.v. laga försvar. Svenska litteratursällskapet i Finland 2016, <http://fho.sls.fi>, (20.6.2023).
- Herner, Eva 1999. *Svenska recensenter läser finska böcker: en studie i receptionen av finsk prosa, översatt på 1960-talet*. Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Fennica Stockholmiensia, 8. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Hietasaari, Marita 2015. (Epä)tavallisia sankareita. Ulla-Lena Lundbergin *Marsipansoldaten*, Lars Sundin *Eriks bok* ja Carola Sandbackan *Under kriget* -romaanien sotakuvaus 2015. *Joutsen / Svanen* 2015, 127–148.
- Hietasaari, Marita tulossa 2023. ”Spyor, blod och träck.” Språklig variation i Leo Ågrens inbördeskrigsskildring *Fädrens blod*. *Historiska och litteraturhistoriska studier*, 98, 69–100.
- Holmström, Roger 1988. *Karakteristik och värdering: studier i finlandssvensk litteraturkritik 1916–1929*. Doktorsavhandling. Åbo: Åbo akademis förlag.
- Ingström, Pia 2000. Den nyaste prosan. Teoksessa *Finlandssvenska litteraturhistoria. Andra delen: 1900-talet. Uppslagsdel*. Utgiven av Clas Zilliacus. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Bokförlaget Atlantis, 318–326.
- Korhonen, Kuisma 2012. Kirjallisuuskritiikki: tekstejä teksteistä. Teoksessa *Taidekritiikin perusteet*. Toim. Martta Heikkilä. Helsinki: Gaudeamus, 55–83.
- Korsström, Tuva 2013. *Från Lexå till Glitterscenen: finlandssvenska tidsbilder, läsningar, författarporträtt 1960–2013*. Helsingfors: Schildts & Södeströms.
- Litet om familjereklam och om honnörsordet 'självlärd' 1959. *Jakobstads Tidning* 21.10.1959.
- Malmio, Kristina 2005. *Ett skrattretande (för)fall: teatraliskt metaspråk, förströrelselitteratur och den bildade klassen i Finland på 1910- och 1920-talen*. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Mazzarella, Merete 2020 (1989). *Det trånga rummet: en finlandssvensk romantradition*. E-kirja. Saga Egmont.
- Melkas, Kukku & Olli Löytty 2016. Sekoittuneita ääniä: Johanna Holmströmin *Asfaltsänglar* ja lomituvat lukemiskontekstit. Teoksessa *Kansallisen katveesta: Suomen kirjallisuuden yllirajaisuudesta*. Toim. Heidi Grönstrand, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Kukku Melkas, Hanna-Leena Nissilä ja Mikko Pollari. Helsinki: SKS, 118–138.
- Niemi, Juhani 1995. *Proosan murros: kertovan kirjallisuuden modernisoituminen Suomessa 1940-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: SKS.
- Nummi, Jyrki 1994. Myöhästynyt traditionalisti: Väinö Linna ja 50-luvun poetiikka. *Parnasso* 44(1994): 2, 209–213.
- Nummi, Jyrki, Erika Laamanen & Matias Koriseva 2018. Myöhäinen modernismi Suomen kirjallisuudessa. *Joutsen / Svanen. Kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen vuosikirja* (2018), 87–126.
- Nyqvist, Yasmin 2021. Anna Bondestam som arbetarförfattare. En marknadsförings- och receptionsanalys. *Samlaren. Tidskrift för forskning om svensk och annan nordisk litteratur* 142, 34–68.
- Nyqvist, Yasmin 2022. ”Brödets och mänsklighetens religion”. Socialism, tro och tvivel i Leo Ågrens Kungådertrilogi, särskilt *Fädrens blod*. Teoksessa *Klasskamp på svenska. Aktörer, idéer och erfarenheter i 1900-talets finlandssvenska arbetarrörelse*. Redaktörer Matias Kaihoviirta & Christoffer Holm. Helsingfors: Sällskapet för arbetarrörelsens historia och arbetarkultur i Finland 2022, 239–281.
- Pettersson, Joel 1974. *Frifågeln*. Utgivare: Valdemar Nyman. Helsingfors: Schildts.
- Pihlström, Bengt 1958. Idéroman Leo Ågrens nästa – inbördeskriget i slutdelen? *Nya Pressen* 23.10.1958.

- Renman, Maria 2020. "Högsvenska och dialekt måtte gärna blandas samman". Språkliga möten och mönster i Joel Petterssons prosa. *Historiska och Litteraturhistoriska Studier* 95, 219–243. DOI: 10.30667/hls.87440
- Riitamaa, Tomi 2015. "... och något omiskännligt mumindalskt..." Det sverigesvenska förlagsargumentet, Ulla-Lena Lundbergs *Marsipansoldaten* och recensenternas syn på romanens språk. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 2/2015, 49–63. DOI: 10.30665/av.74985
- Riitamaa, Tomi 2016. Den "förvånansvärt obildade kråkan": Om Lars Sunds roman *Tre systrar och en berättare* och läsaren. *Samlaren. Tidskrift för forskning om svensk och annan nordisk litteratur* 136, 203–230.
- Riitamaa, Tomi 2018. Det eviga problemet Sverige. Om utgivningen av ny finlandssvensk litteratur i sverigesvenska delupplagor åren 2000–2016. *Historiska och Litteraturhistoriska Studier* 93, 17–46. DOI: 10.30667/hls.66707
- Samuelsson, Lina 2013. *Kritikens ordning. Svenska bokrecensioner 1906, 1956, 2006*. Karlstad: Bild, text & form.
- Svedjedal, Johan 2009. Kritiska tankar. Om litteraturkritiken. Teoksessa *Litteraturens offentligheter*. Red. Torbjörn Forslid, Anders Ohlsson. Lund: Studentlitteratur, 157–176.
- Söderling, Trygve 2008. *Drag på parnassen. Två sextiotalsstudier. Del I: Medelklass med mänskligt ansikte. Medelklassradikalism i fyra sextiotalsromaner av Christer Kihlman, Jarl Sjöblom, Marianne Alopaeus och Ulla-Lena Lundberg*. Helsingfors Nordica: Helsingfors universitet.
- Tidigs, Julia 2014. *Att skriva sig över språkgränserna. Flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius prosa*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Tidigs, Julia 2022. Litterär flerspråkighet i litteraturkritiken. Mottagandet av Marjaneh Bakhtiaris *Kan du säga schibbole?* och Adrian Pereras *Mamma*. Teoksessa *Tanke/världar. Studier i nordisk litteratur*. Red. Hilda Forss, Hanna Lahdenperä & Julia Tidigs. Nordica Helsingiensia 61. Helsingfors: Helsingin yliopisto, 166–186.
- Willner, Sven 1988. *Det anonyma 50-talet*. Helsingfors: Söderström.
- Ågren, Gösta 1983a. *En man gick genom stormen. Leo Ågrens liv och diktning*. Vasa: Skrivor.
- Ågren, Gösta 1983b. Liftraser. En finlandssvensk litteraturdebatt 1957. Teoksessa *Presshistoriska och andra studier. Tillägnade Torsten Steinby på 75-årsdagen den 25 augusti 1983*. Red. Patrick Bruun, Olof Mustelin. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 259–271.
- Ågren, Leo 1959b. Kulturspegeln. *Jakobstads Tidning* 14.10.1959.